

ESSAY, DEBAT EN DIALOOG

Deze rubriek is een forum voor debat over kwalitatief methodologische kwesties. Wie een idee heeft voor een thema of reactie wil leveren op een eerder verschenen stuk, vragen wij contact op te nemen met Fred Wester: f.wester@maw.ru.nl.

Steekproeven voor generalisatie

Adri Smaling*

Kwalitatief onderzoek is van oudsher niet of minder gericht op generalisatie van de onderzoeksconclusies. De waarde van kwalitatief onderzoek zou eerder bestaan in gedetailleerde kennis en inzicht, verdieping ervan en aandacht voor de gelaagdheid van ervaren betekenissen. Kwalitatief onderzoek zou kleinschalig onderzoek zijn. Toch is het mogelijk om in kwalitatief onderzoek generaliseerbaarheid na te streven. Daartoe moeten dan wel geschikte steekproefvormen worden toegepast. Hierover gaat dit artikel.

In een ander artikel bespreek ik enkele vormen van generaliseerbaarheid in kwalitatief onderzoek (Smaling, 2009). Daar onderscheid ik twee hoofdvormen: ontworpen (of geplande) generaliseerbaarheid en communicatieve generaliseerbaarheid. Bij ontworpen generaliseerbaarheid wordt vooraf aan of tijdens de uitvoering van een onderzoek een vorm van steekproeftrekken (*sampling strategy of sampling method*) gevolgd om een bepaalde vorm van generaliseerbaarheid van de onderzoeksconclusies te kunnen claimen. Bij communicatieve generaliseerbaarheid is dat niet het geval. De lezer of gebruiker van het onderzoeksrapport gaat bij communicatieve generaliseerbaarheid achteraf na of en in hoeverre de onderzoeksresultaten generaliseerbaar zijn naar niet-onderzochte situaties, organisaties, contexten, personen, enzovoort. Hier zal ik alleen ingaan op ontworpen generaliseerbaarheid. Hiervan onderscheid ik vier vormen: statistische generaliseerbaarheid, variatiedekkende generaliseerbaarheid (korter: variatiedekking), theoriegedragen generaliseerbaarheid (korter: theoretische generaliseerbaarheid), waaronder ook analytische generaliseerbaarheid) en overdraagbaarheid (*transferability*), voor zover deze overdraagbaarheid van tevoren of tijdens de uitvoering van het onderzoek geregeld wordt en niet wordt overgelaten aan de lezer of gebruiker van het onderzoeksrapport. In het vorige artikel gaf ik bij elk van deze vier vormen telkens een geschikte vorm van steekproeftrekken aan. Maar nu ga ik uit van verschillende mogelijke vormen van steekproeftrekken die relevant zijn voor een aanspraak op generaliseerbaarheid. Daarbij zal worden aangegeven voor welke van de vier vormen van generaliseerbaarheid die steekproeftrekking relevant of geschikt is.

* Prof. dr. Adri Smaling is emeritus hoogleraar methodeleer aan de Universiteit voor Humanistiek. E-mail: a.smaling@uvh.nl.

Een van de meest uitgebreide en ook uitvoerig toegelichte lijsten van methoden voor steekproeftrekken (*sampling strategies*) vinden we in Patton (1990: 182-183, 2002: 243-244). De twee versies van Patton zijn nagenoeg gelijk. De lijst van Patton is deels overgenomen in Miles en Huberman (1994: 28) en hieruit is diezelfde lijst weer overgenomen in Creswell (2007: 127). Ik houd het dus bij de lijst van Patton zelf. Deze is niet alleen uitgebreider, maar wordt ook het meest uitvoerig toegelicht. Echter, Patton presenteert deze steekproefvormen niet als generalisatiemiddelen. Enerzijds komt dat omdat hij generaliseren beperkt opvat en vooral ziet als een brug van steekproef naar populatie, waarbij de steekproef statistisch representatief voor de populatie is. Deze benadering volg ik niet. Ik kies voor een ruimere opvatting van generaliseren, zoals die bijvoorbeeld ook gevonden kan worden in Firestone (1993), Miles en Huberman (1994) en Mortelmans (2007). Anderzijds is het zo dat verscheidene steekproefvormen in de lijst van Patton (1990, 2002) sowieso geen of een te zwakke onderbouwing voor welke vorm van generaliseren dan ook bieden, bijvoorbeeld: *criteria sampling*, *intensity sampling*, *opportunistic sampling* en *convenience sampling*. Ik laat dus verscheidene steekproefvormen uit de lijst van Patton weg, maar ik voeg er ook weer enkele aan toe, bijvoorbeeld *quota sampling*, volledig systematisch steekproeftrekken en replicatief steekproeftrekken, of verander er iets aan: iteratief steekproeftrekken.

Hierna zal ik eerst een aantal relevante steekproefmethoden presenteren. Vervolgens zullen de vier vormen van generaliseren kort worden besproken. Daarna zullen de steekproefmethoden en generalisatievormen met elkaar in verband worden gebracht in een tabel: voor elke steekproefmethode zal ik aangeven voor welke generalisatievorm die een goede onderbouwing kan zijn.

Vormen van steekproeftrekken met relevantie voor generaliseren

Ik verdeel de relevante steekproefmethoden in twee hoofdtypen: (1) aselekt steekproeftrekken (ook wel: *probability sampling*, random, kans- of toevalssteekproeftrekken) en (2) niet-aselekt steekproeftrekken (ook wel: *non-probability sampling*, niet random, maar select of doelgericht steekproeftrekken of *purposeful sampling*). De term 'doelgericht' wordt hier ruimer opgevat dan bijvoorbeeld in Babbie (2004: 183), maar ook weer niet zo ruim dat die kan slaan op 'gericht op het doel om door aselekt steekproeftrekking statistische representativiteit te verkrijgen'. In een zeer ruime zin is aselekt steekproeftrekken natuurlijk ook doelgericht. In dit artikel betekent 'doelgericht': 'niet random, niet aselekt, niet op basis van toeval, maar gericht op het doel met elke selectie van een gegeven, een bron, een situatie, een persoon of een stukje informatie de probleemstelling van het betreffende onderzoek te kunnen aanpakken'. Deze opvatting van 'doelgericht' (*purposeful*) is in overeenstemming met Patton (1990, 2002).

Aselekt steekproeftrekken

Hiervan bestaan vele vormen, die in boeken over kwantificerende methoden en statistiek voor de sociale wetenschappen worden besproken. De simpelste vorm,

het trekken van een eenvoudige aselechte steekproef (*simple random sampling*), wordt zelden meer gebruikt. Er bestaan allerlei meer gesofistikeerde vormen, die hier niet besproken worden, bijvoorbeeld vormen van gestratificeerd steekproeftrekken. Systematisch steekproeftrekken met een aselechte begin (*systematic sampling with a random start*) wordt meestal ook als een vorm van aselechte steekproeftrekken beschouwd. Bij alle vormen van aselechte steekproeftrekken streeft de onderzoeker ernaar een statistisch-representatieve steekproef uit een van tevoren gekozen populatie te verkrijgen. Er vindt altijd een vorm van randomisatie plaats. Aselechte steekproeftrekking biedt gelegenheid voor statistische analyses, maar het is best mogelijk om kwalitatief onderzoek te doen met gegevens die door aselechte steekproeftrekken zijn verkregen. Het verschil met kwantificerend onderzoek is dan dat bij kwalitatief onderzoek in de analyse geen gebruik wordt gemaakt van de verkregen frequenties. Geen statistische analyse dus. De aselechte steekproef in kwalitatief onderzoek dient er vooral toe statistisch-representatieve gegevens te hebben, niet om te rekenen. Echter, als een aselechte steekproef erg klein is, zoals in kwalitatief onderzoek het geval zou kunnen zijn, is de representativiteit ervan twijfelachtig.

De volgende vormen van steekproeftrekken zijn allemaal doelgericht in de boven aangegeven zin:

1. *Volledig systematisch steekproeftrekken*

De onderzoeker begint een gekozen domein systematisch in te delen aan de hand van indelingscriteria die relevant zijn voor de probleemstelling van het onderzoek, bijvoorbeeld: hoogopgeleid of niet, religieus of niet, man of vrouw, jong, middelbaar of oud. Daaruit wordt dan een serie cellen of klassen afgeleid, die met gegevens worden gevuld, bijvoorbeeld vijf open interviews voor elke cel of klasse. Deze aantallen spelen bij de analyse geen rol. Een dergelijke classificatie dient alleen maar om een steekproef te verkrijgen die statistische representativiteit benadert. Voor echte statistische representativiteit zouden de geïnterviewde personen immers at random gekozen moeten zijn. Dit is hier niet het geval. Wel kan het zijn dat de relevante variatie in het domein voldoende gedekt wordt. Remmers en Groenland (2006) en ook Dinklo (2006) hebben deze werkwijze nader uitgewerkt.

2. *Trekken van een quotasteekproef*

Quotasampling heeft veel weg van de hierboven beschreven werkwijze. De onderzoeker kiest indelingscriteria die relevant zijn voor de probleemstelling en berust op voorkennis of veronderstellingen over kenmerken van het beoogde domein van onderzoek. Door combinatie van deze criteria worden categorieën gevormd. Voor elke categorie wordt een aantal (quotum) waarnemingen, meestal interviews, van een aantal personen bepaald. Bijvoorbeeld dertig mannen die religieus zijn en ouder dan 60 jaar, vijftig vrouwen die niet religieus zijn, jonger dan 40 jaar maar ouder dan 20 jaar, enzovoort. Deze informatie wordt verzameld door de onderzoeker of een medewerker, vaak op straat. De analyse ervan kan kwantitatief gebeuren, waarbij de quota een rol spelen. Toch kan hier niet worden

gesproken van een statistische werkwijze, omdat er geen randomisatie is toegepast. De analyse kan kwantitatief, maar ook kwalitatief gebeuren. *Quota sampling* is dan slechts een manier om enigszins het idee van statistische representativiteit te benaderen. Ook kan er een zekere graad van variatiedekking mee worden bereikt. Hiermee is een aanspraak op generaliseerbaarheid van onderzoeksresultaten bij de steekproef naar het beoogde domein niet helemaal een slag in de lucht. Een zwak punt blijft dat per categorie de selectie van personen om te interviewen gemakkelijk vertekend kan zijn, bijvoorbeeld: verhoudingsgewijs te veel aangenaam en vriendelijk ogende mensen. Ook moet de keuze van de indelingscriteria en de aantallen goed onderbouwd zijn.

3. *Selecteren van een kritisch geval*

In het Engels heet deze manier van steekproeftrekken *critical case sampling*. Het idee is om uit een beoogd domein een geval of een paar gevallen te kiezen waarvoor op grond van voorkennis of theorie wordt aangenomen dat onderzoeksconclusies ook in alle andere gevallen zullen opgaan. Stel dat een onderzoeker wil weten of een bepaalde tekst goed begrepen kan worden door eerstejaars mbo-studenten in Zuid-Holland. Dan zou de onderzoeker hieruit een groep studenten kunnen kiezen die volgens hun studierestaties en het oordeel van een betrokken leraar het slechtst zijn in begrijpend lezen. Als deze groep studenten dan geen moeite heeft de tekst te begrijpen, zou geen verder empirisch onderzoek gedaan hoeven te worden: de andere studenten zullen die tekst dan redelijkerwijs ook moeten begrijpen. Patton (1990, 2002) spreekt hier van *logical generalization*. De sterkte van deze generalisatie hangt immers helemaal af van de deugdelijkheid van de gehanteerde voorkennis en veronderstelde redelijkheid. Je zou ook van theoretische generalisatie kunnen spreken. Natuurlijk kan een empirische check van het een en ander de onderbouwing van de generalisatieclaim versterken.

4. *Selecteren van een typisch geval*

In het Engels spreekt men van *typical case sampling*. We gaan weer uit van een domein van beoogde gevallen. Op grond van voorkennis over relevante overeenkomsten en verschillen tussen die gevallen kiest de onderzoeker een geval dat de meeste relevante kenmerken met de andere gemeen heeft en de minste verschillend. De onderzoeker kiest dus juist geen afwijkende of extreme gevallen. De relevantie van kenmerken, overeenkomsten en verschillen hangt van de probleemstelling van het onderzoek af. Het zou aannemelijk zijn dat onderzoeksresultaten verkregen door een onderzoek bij het typische of typerende geval ook opgaan in de andere gevallen, voor zover deze niet op relevante punten afwijken of extreem zijn. Ook hier hangt de kracht van de onderbouwing van de generalisatie af van de deugdelijkheid van de veronderstellingen over de gevallen, hun kenmerken, de relevantie ervan en de sterkte van de redenering; hier is dat een analogieredenering. En evenals bij de selectie van een kritisch geval kan een empirische toets van het een en ander een betere rechtvaardiging van de generalisatie opleveren. Wanneer een typisch geval alle relevante kenmerken van de andere beoogde gevallen heeft, kunnen we van een exemplarisch geval spreken.

5. *Trekken van een sneeuwbalsteekproef*

Een betere empirische onderbouwing van generaliseerbaarheidsclaims dan bij de laatstgenoemde twee vormen van steekproeftrekken is *snowball sampling*, althans onder bepaalde voorwaarden. Een onderzoeker kan via *snowball sampling* (ook wel: *chain sampling*) toegang krijgen tot lastig te lokaliseren groepen, zoals drugverslaafden, daklozen, rappers, enzovoort. Eén of meer respondenten noemen andere gegadigden om te ondervragen. De uiteindelijke groep respondenten hoeft echter geen goede representatie van de beoogde doelgroep te zijn. Een verbeterde sneeuwbalsteekproef kan worden verkregen door combinatie met respondent-gestuurd steekproeftrekken (*respondent-driven sampling*) (zie bijvoorbeeld Baerveldt, 2003). De eerste geselecteerde respondenten (eerste golf), bijvoorbeeld vijf, krijgt een instructie en een beloning voor elk interview met drie *peers* die ze zelf uitkiezen (tweede golf). Deze vijftien respondenten krijgen van de eerste ook een instructie en een beloning voor elk interview dat ze afnemen bij drie zelfgekozen *peers*. Dat levert al 45 nieuwe interviews op (derde golf). En zo verder. Hoe meer golven, hoe beter de uiteindelijke groep respondenten een afspiegeling is van de doelgroep. Op deze manier wordt na drie of vier golven al heel aardig een statistisch-representatieve steekproef benaderd (zie onder meer Baerveldt, 2003), en nog beter: een variatiedekkende steekproef. Zo kan generalisatie van onderzoeksconclusies naar niet-ondervraagde *peers* uit de doelgroep empirisch worden ondersteund. Natuurlijk geldt voor kwalitatief onderzoek dat enkele interviewvragen open moeten zijn en de analyse ervan kwalitatief, waarbij ook gelet wordt op nieuwe onderwerpen en thema's die niet van tevoren in een vragenlijst of topic list konden worden opgenomen. Wanneer zowel gestandaardiseerde vragen die kwantitatief geanalyseerd worden alsook enkele open vragen die kwalitatief geanalyseerd worden in de interviews een rol spelen, is er sprake van *mixed methods*.

De volgende drie vormen van steekproeftrekken zijn niet alleen typerend voor kwalitatief onderzoek, maar bieden ook stevige empirische onderbouwingen van een generalisatieclaim.

6. *Replicatief steekproeftrekken*

Ik heb hier de aanpak van Yin (2008) op het oog. Yin wijst de *sampling logic* af, maar hij beperkt deze *sampling logic* tot het trekken van een statistisch-representatieve steekproef uit een populatie. Hij kiest voor wat hij noemt een *logic of replication*. In ons woordgebruik gaat het hier echter om een vorm van steekproeftrekken. Hoewel Yin spreekt over gevalsstudies, lijkt zijn aanpak mij ook geschikt voor ander kwalitatief onderzoek. Het idee is als volgt: aanvankelijk is er een domein, bijvoorbeeld ondernemingsraden, waarover de onderzoeker een beginstelling (*initial proposition*) heeft die een of ander empirisch verband beschrijft. Verder is er voldoende theorie om dit domein in twee delen te splitsen: een deeldomein A, bijvoorbeeld ondernemingsraden van Nederlandse universiteiten, waarvoor de onderzoeker aanneemt dat daar de stelling na herhaalde waarnemingen (eventueel onderzoek van meerdere gevallen na elkaar) zal worden bevestigd (Yin spreekt van *literal replication*), en een deeldomein B, bijvoorbeeld andere ondernemings-

raden in Nederland, waarvoor de onderzoeker op grond van de theorie voorspelt dat de stelling na herhaalde waarnemingen zal blijken *niet* op te gaan (hier spreekt Yin van *theoretical replication*). Gedurende het proces van herhaalde waarnemingen, van herhaalde gegevensverzameling, kan de domeinsplitsing worden bijgesteld. Als het meezit, wordt uiteindelijk duidelijk dat de stelling gegeneraliseerd kan worden over een al dan niet bijgesteld deeldomein A' en juist niet over deeldomein B'. De grenzen van de generaliseerbaarheid van de oorspronkelijke stelling, de condities waaronder de initiële propositie geldt, kunnen nu preciezer worden aangegeven. Yin spreekt hier van analytische generalisatie, ook wel theoretische generalisatie genoemd vanwege het aandeel van theorie en van theoretische replicatie in het bijzonder. Overigens kan replicatief steekproeftrekken ook worden gebruikt om de propositie en de theorie verder te ontwikkelen.

7. Iteratief steekproeftrekken

Ik bedoel hiermee een proces van herhaaldelijk selecteren van positieve, afwijkende en negatieve gevallen, afgewisseld met tussentijdse analyses. Tussenresultaten worden telkens bijgesteld op grond van nieuw verzamelde, afwijkende informatie of drastischer gewijzigd als er negatieve (niet kloppend met de conclusies tot dan toe) informatie wordt verzameld. Zo kunnen iteratief categorie-systemen, begrippen en typologieën worden ontwikkeld. Een aanspraak op generaliseerbaarheid van conclusies bij onderzochte gevallen in de steekproef naar niet-onderzochte gevallen (personen, situaties, enzovoort) in het beoogde domein wordt pas goed onderbouwd wanneer een verzadigingspunt (*point of saturation*) wordt bereikt. Tijdens een onderzoek kan er een fase komen waarin de voorlopige conclusies niet meer hoeven te worden bijgesteld of gewijzigd. Of er dan ook echt een verzadigingspunt is bereikt, moet worden getoetst door bijvoorbeeld vijf pogingen te doen om nieuwe afwijkende of negatieve gevallen (*deviant or negative cases*) te vinden. Als zulke nieuwe gevallen niet worden gevonden, kun je zeggen dat een saturatiepunt is bereikt. Er is dan een goede empirische reden om aan te nemen dat de relevante variatie in het domein wordt gedekt. Het is nu aannemelijk dat de onderzoeksconclusies bij de onderzochte gevallen in de steekproef kunnen worden gegeneraliseerd naar andere gevallen in het domein. Om een saturatiepunt te bereiken moeten geschikte categorieën en begrippen worden gekozen en kan het domein niet al te omvangrijk zijn.

8. Theoretisch steekproeftrekken

Met de term *theoretical sampling* kunnen verschillende dingen worden aangeduid. Je zou met deze term kunnen verwijzen naar de replicatieve steekproeftrekking vanwege het aandeel van de theoretische replicatie daarin. Ook zou je ermee kunnen verwijzen naar steekproeftrekken van een kritisch geval, dat immers gepaard gaat met logische generalisatie, en eventueel ook naar steekproeftrekken van een typisch geval voor zover het typerende geval wordt gekozen op grond van voorkennis en veronderstellingen, en niet zozeer op empirische gronden. Maar hier doel ik op de werkwijze zoals die gebruikelijk is in de gefundeerde-theoriebenadering (vergelijk bijvoorbeeld Boeije, 2010; De Boer, 2011; Wester, 1995). Het gaat dan om een proces van iteratief steekproeftrekken, maar nu met het uiteindelijke

doel een theorie (een typologie of een verklarende theorie) te ontwikkelen. De verzadiging waarvan bij iteratief steekproeftrekken al sprake is, kan nu *theoretical saturation* heten: na herhaalde pogingen om in het beoogde domein nog meer afwijkende en negatieve gevallen te vinden, blijkt de tot dan toe ontwikkelde theorie niet meer te hoeven worden bijgesteld. De onderzoeker mag nu aannemen dat de theorie ook voor niet-onderzochte gevallen in het domein opgaat. De geformuleerde theorie kan in deze zin worden gegeneraliseerd.

Vormen van generaliseren en het verband met steekproeftrekken

We bespreken kort vier vormen van ontworpen (gepland) generaliseren. Ze zijn hier al terloops aan de orde gekomen (zie ook Smaling, 2009).

9. *Statistische generalisatie*

Deze manier van generaliseren is gebaseerd op een statistisch-representatieve steekproef uit een van tevoren bepaalde populatie. Deze populatie wordt ook wel universum genoemd. Het trekken van een statistisch-representatieve steekproef wordt aselekt of random steekproeftrekken genoemd. Andere benamingen voor deze steekproeftrekking zijn: kans- of toevalssteekproeftrekking of *probability sampling*. Deze vorm van generaliseren is niet bepaald aangewezen in kwalitatief onderzoek, maar hoeft niet per se te worden uitgesloten. In kwalitatief onderzoek zou een statistisch-representatieve steekproef slechts representativiteit opleveren, terwijl de verkregen frequenties verder niet hoeven te worden gebruikt voor analyse en interpretatie.

10. *Variatedekkende generalisatie*

Je kunt kortweg van variedekkende spreken. De variatie tussen gevallen (situaties, personen, organisaties, enzovoort) op bepaalde aspecten in een steekproef is dekkend voor de variatie tussen gevallen in het betreffende domein, bijvoorbeeld een doelgroep van jongeren. De variatie in het domein wordt gerepresenteerd in de steekproef, maar zonder frequenties. Het gaat er niet om de aantallen te kennen of te analyseren. Belangrijk is dat de conclusies bij het onderzoek van de steekproef zijn vastgesteld na het bereiken van een verzadigingspunt. Als er niet echt een *point of saturation* wordt bereikt, is de generalisatieclaim zwak.

11. *Theoriegedragen generalisatie*

Je kunt ook spreken van theoretische generalisatie of analytische generalisatie. Het gaat erom dat de conclusies van een onderzoek worden gegeneraliseerd naar niet-onderzochte gevallen die passen in het domein van een theorie die door het onderzoek bevestigd wordt. Het kan zijn dat de theorie er al was vooraf aan het onderzoek. Het kan ook zijn dat de theorie er nog niet van tevoren was, maar tijdens en door het onderzoek is ontwikkeld. In beide gevallen functioneert de theorie als vehikel. De theorie is als het ware een voertuig, een drager, die onderzoeksconclusies bij een steekproef overhevelt naar een bijbehorend domein. Belangrijk

Tabel 1: Overzicht van vormen van steekproeftrekken in relatie tot generaliseren

Steekproefvorm	Statistisch	Vorm van generaliseren		
		Variatedekking	Theoretisch	Overdracht
Aselect steekproeftrekken	++	+		
Volledig systematisch	+	++		
Quotasteekproef	+	+		
Kritisch geval			++	+
Typisch geval			+	++
Sneeuwbalsteekproef	+	++		
Replicatief		+	++	+
Iteratief		++	+	+
Theoretisch		+	++	+

++ = zeer geschikt of relevant

+ = enigszins geschikt of relevant

is dat de theorie aanvaard is en een duidelijk omschreven geldingsgebied (domein) heeft.

12. Overdrachtsgeneralisatie (of: overdracht)

Overdraagbaarheid (*transferability*) wordt meestal gezien als een zaak van de lezer of gebruiker van een onderzoeksrapport, die dan zelf bepaalt of en in hoeverre onderzoeksconclusies bij een onderzocht geval ook opgaan voor een analoog niet-onderzocht geval. Maar in dit artikel beperk ik me tot geplande generaliseerbaarheid. Verder gaat het hier niet over generaliseren van een steekproef naar een populatie of een domein, maar om geval-naar-geval-overdracht (*case-to-case transfer*). Een onderzoeker zou een of meer gevallen met overeenkomsten en verschillen kunnen onderzoeken en dan aangeven voor welk analoog geval de onderzoeksconclusies ook zouden moeten opgaan. Als één geval wordt geselecteerd om te onderzoeken en dit geval exemplarisch is voor een paar andere gevallen, kan van *exemplarische generalisatie* worden gesproken. Belangrijk is hier dat de analogeredenering als basis voor overdracht sterk genoeg is.

De samenhang tussen steekproefvormen en generalisatievormen kan worden aangegeven in een tabel (zie tabel 1).

Belangrijkste conclusies

- Hoewel in kwalitatief onderzoek generaliseren niet altijd aan de orde is, kunnen er toch vier vormen van generaliseren worden onderscheiden.
- Statistische generalisatie is in kwalitatief onderzoek niet per se uitgesloten.
- Naast statistische generalisatie zijn er niet alleen soorten van theoretische generalisatie, van overdracht of beide, maar is er ook variedekking.

- Van de negen besproken vormen van steekproeftrekken die relevant zijn voor een of andere vorm van generaliseren, zijn er drie zeer geschikt of speciaal relevant voor variatiedekking: volledig systematisch steekproeftrekken, trekken van een respondentgestuurde sneeuwbalsteekproef en iteratief steekproeftrekken.
- Overdraagbaarheid is niet alleen maar achteraf aan de orde bij een lezer of een gebruiker van het onderzoeksrapport, maar is ook van belang bij het van tevoren selecteren van een typisch of exemplarisch geval.

Literatuur

- Babbie, E. (2004). *The practice of social research* (10th ed.). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Baerveldt, Chr. (2003). Peerresearch als wetenschappelijk pluspunt. In M. de Winter & M. Kroneman (red.), *Participatief jeugdonderzoek* (pp. 197-210). Assen: Van Gorcum.
- Boeije, H. (2010). *Analysis in qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Boer, F. de (2011). De Grounded Theory Approach: een update. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (pp. 103-113). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five approaches*. London: Sage.
- Dinklo, I. (2006). Fabels en feiten over kwalitatieve onderzoeksresultaten. Hardnekkige misverstanden over generaliseren van kwalitatieve onderzoeksuitkomsten. *KWALON* 32, 11(2), 35-43.
- Firestone, W.A. (1993). Alternative arguments for generalizing data as applied to qualitative research. *Educational Researcher*, 22(4), 16-23.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis. An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park: Sage.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Remmers, N. & Groenland, E. (2006). De steekproeftrekking en de selectie van respondenten in commercieel kwalitatief onderzoek. *KWALON* 33, 11(3), 21-26.
- Smaling, A. (2009). Generaliseerbaarheid in kwalitatief onderzoek. *KWALON* 42, 14(3), 5-12.
- Wester, F. (1995). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek* (3de druk). Muiderberg: Coutinho.
- Yin, R.K. (2008). *Case study research: design and methods* (4th ed.). London: Sage.